

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

AKYILDIZ ERCAN, C. (2019). Johann Wolfgang von Goethe'nin "Iphigenie Tauris'de" Adlı Tragedyasının Çözümlemesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (4) , 1481-1494.

Johann Wolfgang von Goethe'nin "Iphigenie Tauris'de" Adlı Tragedyasının Çözümlemesi

Cemile AKYILDIZ ERCAN (*)

Öz: Johann Wolfgang von Goethe'nin mitolojiden beslenen tragedyası Iphigenie Tauris'te 1779 yılında nesir halinde yayınlanmıştır. Yazar aynı eserini 1786 yılında biçimde değişiklikler yaparak yeniden ele almıştır. Beş perdeden oluşan tragedyasında üç birlik kuralını kullanmıştır. Özellikle yazar eserinde, Tantalid lanetini ve onun soyundan gelen Akha'ların başkomutanı olan Agamemnon'un tanrıça Artemis'e kurban ettiği kızı Iphigenie'nin kaderini söz konusu eder. Iphigenie tanrıça Artemis tarafından kurban edileceği sırada kurtarılır ve uzak diyarlara, barbarların yaşadığı Tauris'e bırakılır. Tauris kralı ve halkı gökyüzünden gelen Iphigenie'yi tanrıça Artemis'in tapınağına başrahibe yaparlar. Goethe eserini uzun yıllar yabancı ülkede kalan Iphigenie'nin vatanına duyduğu özlemiyle başlatır ve bunun akabinde gelişen olayları ele alır. Yazar yaşadığı döneme uygun olarak, Iphigenie'yi hümanist, vicdanlı ve ideal insan olarak ele almıştır. Iphigenie özellikle duyarlı, duygulu, sevecen ve ne olursa olsun doğruluk, dürüstlük ve adaletten yana olan bir kadın olarak Goethe'nin ideal insan düşüncesini içinde barındırır.

Anahtar Kelimeler: Johann Wolfgang von Goethe, Iphigenie, Tantalid laneti, Orestes, İdeal İnsan

Analysis of "Iphigenia in Tauris" by Johann Wolfgang von Goethe

Abstract: Iphigenia in Tauris, the tragedy by Johann Wolfgang von Goethe as inspired by mythology, was published as a prose work in 1779. The author rewrote the same work with some formal changes in 1786. He used three unities rule in this tragedy, which is made up of five acts. The subject matter of the work is related to the curse of the Tantalid family, the destiny of Iphigenia, daughter of Agamemnon, the chief commander of the Achaeans, descendants of the Tantalids, and Iphigenia's sacrifice to the goddess Artemis by her father. Iphigenia is saved as she is about to be sacrificed to the goddess Artemis and is taken to a faraway place called Tauris, the land of the barbarians. The king and the public of Tauris ordain Iphigenia, who comes from the sky, as the abbess of the temple of Artemis. Goethe starts his work describing Iphigenia's longing for her homeland and then tells the following events. The author depicts Iphigenia as a humanistic, conscientious and ideal person in accordance with the principles of his own age. Iphigenia represents Goethe's ideal human being as a sensitive and sentient woman who supports justice and honesty at all costs.

Keywords: Johann Wolfgang von Goethe, Iphigenia, curse of the Tantalid family, Orestes, Ideal Human Being

Makale Geliş Tarihi: 13.05.2019

Makale Kabul Tarihi: 21.11.2019

*) Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü (e-posta: yildizercan@atauni.edu.tr) ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3395-9651

I.Giriş

Ünlü Alman yazar Johann Wolfgang von Goethe ismini duyduğumuz ya da okuduğumuz ilk anda aklımıza ölümsüz eseri *Faust* gelir. 28 Ağustos 1749 yılında Frankfurt'ta doğan, 22 Mart 1832 yılında Weimar'da ölen yazar, seksen üç yıllık yaşamına sayısız eserler sığdırmıştır. Goethe çok yönlü bir yazar olarak dünya edebiyatına damgasını vurarak klasik yazarlar arasında yerini alır. Şair, oyun yazarı, romancı kısacası sanatın her alanı ile yakından ilgilenmiş olan Goethe, aynı zamanda doğa bilimleriyle, anatomi, mineroloji, fizyoloji ve jeoloji ile ilgili çalışmalar da yapmıştır.

Zengin bir ailede dünyaya gelen Goethe, babasının arzusunu yerine getirmek için Leipzig'de hukuk eğitimi almıştır. 1770 yılında Strasburg'da sanat ve edebiyat kuramcısı olan Johann Gottfried Herder ile tanışması onun Shakespeare'in tiyatro eserlerine ve Homeros'un destanlarına daha çok yönelmesini sağlamıştır. Genç yazarlar tarafından Aydınlanma dönemine bir tepki olarak gelişen Sturm und Drang/Geniezeit (Fırtına ve Çosku/ Deha Çağı) dönemine Herder, Goethe, Friedrich Schiller gibi genç yazarlar dâhil olur. Bu dönemde sadece Aydınlanma çağına olduğu gibi salt aklın değil aynı zamanda duyguların da önemli olduğu vurgusu yapılmıştır.

İlk tiyatro eseri *Götz von Berlichingen*'i (1771) yazan Goethe, edebiyat dünyasında tanınmaya başlar. Adını duyurması ise 1772 yılında Wetzlar'da hukukçu olarak çalışırken gittiği bir baloda tanıştığı Charlotte Buff adlı nişanlı bir bayana duyduğu platonik aşk sonucu kısa bir zaman diliminde kaleme aldığı *Genç Werther'in Acıları* (1774) adlı mektup roman ile olmuştur. Yayınlanır yayınlanmaz kısa sürede Avrupa'da Werther etkisi her yerde görülmeye başlanmış ve roman kahramanının giydiği kıyafetler moda olmuş, gençler romandaki Werther karakteri gibi intihar etmişlerdir. Sayısız önemli eserlere imza atan Goethe, *Doğu-Batı Divanı* adlı eseri ile doğu kültürünü, insanlık değerlerini evrensellik boyutunda incelemiş, *Edebiyat ve Gerçek* adlı otobiyografik eserinde yazarlığın ve yaratıcılığın felsefesini irdelemiştir.

Goethe ünlü Alman halk efsanesi olan Dr. Faustus ile ilgili çalışmalara başlamış ve ömrünün sonlarına doğru bitirdiği bu iki ciltlik eser dünya klasikleri arasında yerini almıştır. Aslında yazara çoğu eseri oluşum ve yazım aşamasında uzun süre eşlik etmiştir. Örneğin *Egmont* adlı beş perdelik tragedyasına 1775 yılında başlamış ancak 1787 yılında Roma'da tamamlamıştır. Yazar hiçbir eserine *Faust* gibi ömrünü adamamıştır, yaklaşık olarak bu esere altmış yılını vermiş ve dünya edebiyatına ölümsüz, klasik bir eser bırakmıştır. (Seehafer, 2000: 417)

Alman edebiyatında ki Klasik dönem Goethe ve Schiller çağı olarak anılır.(Sarı,2006:262) Alman edebiyatında Friedrich Schiller'le birlikte Klasik dönemin kapılarını açmıştır. Weimar Klasizmi'nin öncüsü olan yazar, doğa bilimleri, mistisizm, mitoloji kısaca sanatın her alanı ile ilgilenmiş, özellikle İtalya'ya 1786-1788 yaptığı iki yıllık seyahat onun antik döneme olan hayranlığını daha da pekiştirmiş ve geri döndüğünde Alman edebiyatında Friedrich Schiller'le birlikte Klasik dönemin kapılarını açmıştır. Bu seyahatin "kendisi için bir Rönesans" (Aytaç, 2001: 117) niteliğinde olduğunu söylerken, çoğu eleştirmen de, aslında "*Goethe'nin klasik döneminin*

Weimar'da başladığı, ancak İtalya seyahatinden sonra doruğa eriştiği görüşünde yazın tarihçileri birleşirler ve bu seyahatin Goethe'yi temelden değiştiren bir mucize olarak belirtirler". (Sayın, 1999: 79) İtalya'nın doğal güzelliklerini, kadim kültürün sanat eserlerini yerinde görmesi sanatsal anlamda yeniden doğmasına neden olmuş gibidir. Daha önce yazdığı ama yarıda bıraktığı bazı tiyatro eserlerini yeniden ele almıştır.

Çalışmamızın odak noktası olan "Iphigenie Tauris'te" bu dönemde yazılan antik mitolojiden beslenen önemli tiyatro eserlerinden birisidir. 1776 yılında tasarladığı ve nesir halinde 1779 yılında tamamladığı eserini istediği mükemmelliğe ulaşamadığını düşünerek İtalya seyahati sırasında yeni düşünceler ve bilgiler ışığında yeniden ele alır. 1786 yılında üzerinde tekrar çalışıp bitirdiği beş perdelik bir dramdır. Üç birlik kuralını uygulayan Goethe, konusunu mitolojiden alan bu tragedyasında olayları bir konu etrafına toplamış ve böylece olay birliği, olayın bir gün içinde bitmesi zaman birliği ve olay örgüsündeki kullanılan mekânın aynı olmasıyla beraber, mekân birliğini de yerleştirmiş olur. Yani kısaca olayın bir günde olup bitmesi, bir mekânda başlayıp yine aynı mekânda sonlanması ve bir olayın etrafında gelişmesi ve bitmesi şeklindedir.

Iphigenie, Yunanlı tragedya yazarı Euripides (M.Ö 480-406) ile birlikte mitik bir kadın kahraman olarak yerini almıştır kanımızca. Çünkü Homeros destanlarında her ne kadar söylencesi doğrudan Truva savaşı ile ilintili olsa da Iphigenie'den çok fazla söz etmez, sadece birkaç yerde Iphianassia olarak değinir. (Erhat, 1989: 174) Iphigenie hayvanların koruyucusu, avcılık ve bekâreti sembolize eden tanrıça Artemis ile birlikte anılır. Özellikle Truva savaşının başkomutanı olan Agamemnon'un tanrıçaya karşı işlediği suçun kefareti ödeyen yani kurban edilen kızıdır.

Antik Yunan'da Euripides Iphigenie efsanesinden esinlenerek *Iphigenia Aulis'te* (M.Ö.408-406) ve *Iphigenia Tauris'te* (M.Ö.418-414) adlı iki tragedya yazmıştır. Hatta *Iphigenia Tauris'te* teknik açıdan antik tiyatronun en başarılı eserlerinden biri olarak bilinir ve Aristoteles *Poetika*'da bu esere değinerek iki kardeşin yani Orestes ve Iphigenie'nin birbirlerini tanıma sahnesinin en başarılı tanınma örneği olarak gösterir. (Çev. Ari Çokona, 2016) Fransız klasik tragedyanın ustası sayılan Jean-Baptiste Racine (1639-1699), Alman Johann Elias Schlegel gibi yazarlar Iphigenie'yi ele almış (1719-1749I) ve besteci Christoph Willibad Gluck (1714-1787) ise besteleyip operasını sahnelemiştir.

Sanat ve edebiyatta sevilen mitolojik bir karakter olan Iphigenie, Johann Wolfgang von Goethe tarafından da ele alınıp zengin mitolojik doku ve yazarın ideal insan düşüncesiyle harmanlanmıştır. Yazar, Eckermann ile yaptığı konuşmalarda eseri ile ilgili şunları söyler: "kendi içinde zorlukları var. İç yaşantı açısından zengin, ama dış yaşantı açısından yoksul. Mesele zaten iç yaşantının gösterilmeye çalışılması". (Çev. Kahraman: 2018: 595) Okuyucu gerçekten de eser boyunca içsel düşüncelerin ağırlık kazandığı erdemli, ruhunu ön plana çıkaran, düşüncelerini açık ve net ifade etmekten çekinmeyen bir kadın karakter ile karşı karşıyadır. Goethe, Euripides'in Iphigenie'sinden farklı olarak özünde birtakım değişiklik yaparak, insan sevgisi, erdem ve ruh güzelliğiyle donattığı mitsel kadın karakterini okuyucusuyla buluşturur. Euripides'in oyununda

Iphigenie yazarın kadınlara yaklaşımındaki olumsuz bakış açısından nasibini alır, çünkü entrika, düzenbaz kendi çıkarlarını önemseyen bir kadın olarak yansıtılır.

II. Tantalid Laneti

Çalışmamızda Iphigenie'nin Tauris'e nasıl geldiğini, daha önceki yaşantısından ve tanrıların lanetlediği Tantalos sülalesi hakkında bilgiler vereceğiz. Çünkü eserin odak noktasında olan Iphigenie, akıl, sevgi ve erdemli insan özelliği ile erkek kardeşi Orestes'in Erinylerden kurtulup iyileşmesine aracı olurken aynı zamanda Tantalos lanetinin kalkmasını sağlar.

Eserde Iphigenie'nin neden Tauris'te olduğunu Goethe beş perdelik tiyatro oyunun sahnelerinin arasına serpiştirmiştir. Ama Iphigenie'nin kaderini ve lanetini anlayabilmemiz için büyük atası olan Tantalos'un tanrıların gazabına uğramasına ve onların lanetine değinmemiz gerekir. Tanrıların laneti sadece Tantalos'u değil aynı zamanda onun soyundan gelenleri de etkilemiştir.

Tantalos Lydia kralı, Zeus'un oğlu ve Niobe'nin babası olarak Ovidius'ta söz konusu edilir. (Çev. Öztürk, 1997: 305) Tantalos, Olimpus dağında tanrıların yemek masasına oturabilen, onların konuşmalarını gizlice dinleyen, içtikleri ölümsüz içecek Ambrosia ve Nektar'dan içebilen tanrılar tanrısı Zeus'un ayrıcalıklı ölümsüz oğludur. Sipylos'da (Manisa dağı) hüküm süren çok zengin ve tanrıların sevgisini kazanmış olan Tantalos, tanrıların kendisine sunduğu bu ayrıcalığı ve sevgiyi onları kendi evine bir ziyafete davet ederek göstermek ister. Bütün tanrılar onun davetine katılır, ama Tantalos aynı zamanda onları sınamak gibi aptalca bir fikre kapılır. Olimpus dışında da kudretli ve her şeyi bilip bilemeyeceklerini anlamak için oğlu Pelops'u parçalara ayırarak kazanda pişirir ve ziyafet masasına koyar. Hades tarafından kaçırılan kızı Persephone'den dolayı üzgün ve kafası karışık olan toprak ve bereket tanrıçası Demeter'in Pelops'un sol omzundan bir parça yemesi dışında bütün tanrılar yapılan korkunç olayı anlamışlar ve Tantalos'u lanetlemişlerdir. Böylece Tantalos tanrıları sınadığı ve vahşice bir eylemde bulunduğu için cehennem en derin yeri olan Tartaros'a gönderilir. (Çev. Dirim, 2004: 88-89) Burada çenesine kadar su içindedir ve aynı zamanda başının üstünde bin bir çeşit meyvesi olan ağaç dalları vardır ama hem su içmek için hareket ettiğinde hem de açlığını gidermek için meyvelere uzandığında hepsi birdenbire yok olur, sonsuz susuzluk ve açlıkla cezalandırılmıştır. Bunların yanı sıra başının üzerinde ipe bağlı olan kocaman bir kaya vardır ve her ne kadar ölümsüz olsa da her an altında kalıp ezilme tehlikesi ile yani korku içinde yaşamak zorunda bırakılmıştır. Tantalos'a yeraltında sonsuza kadar sürecek

* Niobe: Babası Tantalos ve kardeşi Pelops gibi Anadolu'ya özgü bir karakterdir. Manisa'da doğmuş Thebai kralı ile evlenir ve altı kız altı erkek olmak üzere on iki çocuğu olur. Kendisini Apollon ve Artemis'in annesi olan Leto'dan çocuklarının sayısı bakımından üstün tuttuğu için Artemis'i ve Apollon'unu öfkelenmiştir. Böylece altı kızı Artemis'in altı oğlu ise Apollon'un okuyla ölür. Tanrılar ölen ağlamaktan yorgun düşen Niobe'yi ve çocuklarını taşla çevirmiştir. Efsanesi günümüzde bile canlılığını korumaktadır, hatta Manisa'da kadın yüzü biçiminde kaya vardır, bir derenin üstüne sarkan kapkara, pürtük pürtük bir kaya, göz yerindeki oyuklarından su sızar. Bunun hala çocukları için gözyaşı döken Niobe'nin gözyaşları derler. (Erhat, 1989: 237-238)

olan üçlü ceza verilmiştir. Bu durum günümüzde "Tantalos işkencesi" deyimi olarak kullanılır. (Grant-Hazel, 2008: 383) Tantalos'un düşüncesizce yaptığı bu eylem kendisinden sonra gelecek olan bütün soyunun da lanetlenmesine neden olur. Her ne kadar tanrılar Pelops'un parçalarını birleştirerek onu tekrar yaşama kavuşturmuş olsalar da soyunun laneti onun üzerindedir.

Tantalid soyundan gelen ve Goethe'nin tragedyasına esin kaynağı olan Truva savaşına neden olan güzel Helen'in kocası Menelaos ve abisi Agamemnon bu lanetli soyun üçüncü kuşağıdır.

Iphigenie ise, Agamemnon'un kızı ve aynı zamanda babasının tanrıça Artemis'e karşı işlediği suçun kurban olarak kefareti ödemesi zorunda kalan ve böylece Truva savaşının ve Agamemnon'un kaderini doğrudan etkileyendir. Babanın kızını yani Iphigenie'yi kurban etmesi ve ardından gelişen olaylar bu tragedyanın olay örgüsünü oluşturur.

Iphigenie'nin kurban olarak tanrıçaya sunulmasının nedeni ise; Miken kralı olan Agamemnon avcı, bakire ve hayvanların tanrıçası olan Artemis'in kutsal geyiklerinden birini öldürür ve tanrıçanın öfkesini kazanır. Truva'ya hareket etmek için gemiler Aulis limanında rüzgârın çıkmasını uzun süre beklerler. Sonunda bilici Kalchas'a gidip neler olup bittiğini öğrenmek istediklerinde. Agamemnon'un tanrıçanın kutsal geyiğini öldürdüğü için öfkesini kazandığını ve kızını Artemis'e kurban etmesi gerektiğini söyler. Agamemnon tam kızı Iphigenie'yi kurban ederken tanrıça gökyüzünden bulutlar arasından gelir ve onu alarak gökyüzündeki karanlık sislerin arasından gözden kaybolur. Tanrıça, Iphigenie'yi Karadeniz'de barbarların yaşadığı Tauris'e bırakır.

Tragedyadaki olay örgüsü, tam Aulis'te kurban edilirken tanrıça Diana'nın Iphigenie'yi kaçırması ve Kırım'da barbarların yaşadığı Tauris'teki kendi tapınağına başrahibe olarak görevlendirmesinin üzerinden yıllar geçmiştir. Ailesinin ise Iphigenie'nin hayatta olduğundan ve Artemis tarafından Tauris'teki tapınağına bırakıldığından haberi yoktur. Kendisini kurban etmek için sunağın başında olan baba Agamemnon dâhil olmak üzere herkes onun kurban edildiği zanneder.

Eserinin satır aralarına Goethe, lanetli Tantalos soyundan gelen Truva'ya karşı yapılan savaşta başkomutan olan Agamemnon'un, savaş bitiminden sonra zaferle evine dönmesine vurgu yapar. Ama karısı Klytimestra kızı Iphigenie'ni kurban ettiği için ondan yıllarca nefret etmiş ve nihayet eline fırsat geçmiştir. Sarayına ilk geldiği gece karısı sevgilisi Aigisthos ile birlikte onu öldürürler. Aigisthos'da tantalid soyundan gelmektedir. Böylece kızını öldüren kocasından intikamını alır ve soyun laneti devam eder.

Babalarını öldüren anneye ve onun sevgilisine karşı Elektra yoğun bir nefret duygusu ile erkek kardeşi Orestes'i onlardan saklar ve onun başka bir ailenin yanında büyümesini sağlar. Orestes büyüdüğünde onları öldürtür ve lanet devam ederek bu kez de anne katili yaratır. Babaya karşı duyulan sadakat ve sevgi Orestes'in anne katili

olmasına neden olur ve cinayetden hemen sonra intikam tanrıçaları Erinysler* tarafından takip edilmeye başlar. Bunlar yeraltında yaşayan, akrabalarını öldüren kişileri cezalandıran intikam tanrıçalarıdır. (Çev. Akpur, 2010: 511)

Anne katili olarak ülkesini bir çılgın gibi terk eden Orestes, gittiği her yerde onu çıldırtan Erinysler'in takibi ve baskısı altında bir ülkeden diğer bir ülkeye savrulur. Sadık dostu Pylades'de ona bütün yolculuklarında eşlik eder. İki dost yolculukları sırasında Erinysler'in girmesi yasak olan kehanet, müzik, güneş gibi birçok özelliği kendinde barındıran aynı zamanda Artemis'in ikizi olan tanrı Apollon'un Delphoi tapınağına ulaşırlar. Tanrı Apollon babasının katili olan annesini öldürdüğü için Orestes'in yanında yer alır ve onun kalbindeki ve ruhundaki yükün ancak Tauris'de bulunan kardeşi Artemis'in tapınağına gitmesiyle kalkabileceği söyler. Aynı zamanda ona gökten düşen Tanrıça heykelini o tapınaktan alıp Atina'ya getirmesi görevini verir. Böylece Orestes bütün sıkıntılardan kurtulacaktır. Pylades ve Orestes kıyılarında yakaladıkları yabancıları Artemis'e kurban eden barbarların ülkesi olan Tauris'e doğru zorlu bir yolculuğa çıkarlar. (Çev. Yüzer, 2009: 634-635)

III.Iphigenie Tauris'te

Iphigenie daha öncede değindiğimiz gibi çeşitli yazarlar tarafından ele alınmış sevilen bir mitolojik figür olarak karşımıza çıkar. Goethe beş perdelik tiyatro eserinde tanrı Apollon tarafından kendilerine verilen görevi tamamlamak için Tauris kıyılarına gelen Orestes ve Pylades'in Iphigenie ile karşılaşmalarını anlatır. Kişiler, Diana tapınağının rahibesi olan Iphigenie, Tauris kralı Thoas ve onun yardımcısı Arkas, anne katili Orestes, onun yol arkadaşı Pylades'dir. Beş kişiden oluşan karakterlerden ikisi Yunanlı olan Orestes ve Pylades diğer ikisi Tauris'li kral Thoas ve Arkas, bu ikiliğin arasında batı ve doğu, yani medeni ve barbar iki karşıt kutbun arasında, eserin odak noktasında akıl ve mantığı ile ön plana çıkaran Iphigenie vardır.

Diana* Roma mitolojisindeki Av tanrıçası Artemis'in karşılığıdır. Beş perdeden oluşan eserde ilk perde dört sahnede gerçekleşir ve uzun yıllardır Tauris'te olan Iphigenie'nin ülkesine duyduğu özlemle başlar:

---

* Erinysler: Öç tanrıçaları olarak bilinirler, saçlarının arasından yılanlar bulunan, kanatlı ve ellerinde kırbaçlar taşıyan bu yaratıklar, kurbanlarını ellerine düşürdükleri zaman korkunç işkenceler yapar, ona delilik vererek her türlü işkenceyi gerçekleştirirler. Çoğu durumda insanları kovalayan köpekler gibi tasvir edilmişlerdir. Özellikle aileye karşı işlenen suçları cezalandırmalarıyla ünlüdürler. (Gezgin-Çokişler, 2004: 56).

* Diana: Artemis ile bir tutulan Diana, Roma'da anlatılan efsaneleri Artemis'den esinlenmiştir. Orestes İtalya'ya Tauris Artemis'ini getirmiş ve Nemi'ye yerleştirmiş. Gerçekten de Latium'un ve şehri çevresinde bir göl, kutsal bir koru ve Diana'nın tapınağı vardı. Tauris'te olduğu gibi burada da tanrıçaya insan kurban edilirdi. (Erhat, 1989: 96)

* Artemis: bu tanrıçanın kültü Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Suriye, Lübnan ve Filistin yoluyla Mısır'a ve Ege adalarıyla Girit'e kadar bütün Akdeniz kıyılarını kapladığı gibi, Yunanistan ve İtalya'ya da yayılmış, ayrıca kuzayda İskandinav ülkelerine dek sokularak iz bırakmıştır... Yunan kaynaklarında adına rastlanan Artemis de zaman ve mekân içinde vşr gelişmenin

*"Tanrıçanın kutsanmış, yüce tapınağına
Gölgelerinize geldim, titreyerek saygıyla,
Sanki bu kutsal yere ilk ayakbastım demin
Ve bir türlü buraya alışamıyor yüreğim.*

...

*Garibim buna karşın daha dün gelmiş gibi.
Ah, irak tutan deniz, sevdiklerimden beni
Ve Elenler yurdunu ruhumla aranarak*

...

Eyyvah, baba, kardaştan, gurbet ellerde yalnız," (s. 17)

...

"Özgürce soluk almak mıdır yaşamak yalnız!

Ne acıklı bir yazı ki bu kutsal tapınakta

Görmeye gelmiş bir gölge gibi kendisini

Yalnızca yas tutup dolaşmak düştü bana? (Çev. Bilgiç, 2019: 21)

Daha önce de değindiğimiz gibi mekân eser boyunca Diana tapınağı önündeki koruluktur ve değişmez mekân birliği vardır. İlk Perde'nin birinci sahnesi ailesine, vatanına duyulan özlemin derinlikleri içinde olan Iphigenie'nin içsel dünyası ile başlar. Diana tarafından bulutlar içinde kurban edileceği Aulis şehrinde alınıp yabancı bir yer olan ve barbarların yaşadığı Tauris'e bırakıldığından beri uzun yıllar geçmiştir. Burada yaşayanlar ona saygı ve sevgi ile kucak açmış ve özgürdür ama yaşamın sadece özgürce soluk almak olmadığını düşünür. Tauris'te bulunan Diana tapınağının başrahibi olmuş ve hem Kral Thoas'ın hem de oradaki halkın saygınlığını kazanmış, sevilen birisi olmuştur. Hatta Iphigenie buraya tanrıça tarafından getirilmeden önce bu halkın kendi kıyılarına ayak basan yabancıları kurban etme gibi barbarca bir ritüelleri vardı. Bundan sadece tanrıça tarafından gökyüzünden getirilen birisi olduğu dışında kim olduğunu bilmedikleri Iphigenie'ye olan sevgileri yüzünden vazgeçmişlerdir. Kral hem bir dost hem bir baba şefkati ile ona saygı duyulmasını sağlamıştır. Ama ilerleyen yıllarda tek varisi olan oğlu savaşta öldürüldüğünden, soyunu devam ettirebilmek için en uygun aday olduğunu düşündüğü Iphigenie'ye sonunda evlenme teklifi yapmaya karar verir. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek üzere derin düşüncelere dalmış olan Iphigenie'nin yanına tapınağa gelir. İlk perdenin ilerleyen sahnelerinde kendisiyle evlenmek isteyen kral Thoas'a ilk defa geçmişte kim olduğunu ve nasıl Tauris'e geldiğini kısaca açıklar.

ürünüdür. Homeros metinlerinde sözü geçen Artemis'ten Latin yazınındaki Diana'ya varmak için nice değişimlere uğramıştır bu tanrısal figür. (Erhat, 1989: 61)

Kurban edileceğini bilmeden babası Agamemnon tarafından nasıl Aulis'e hile ile getirildiğini, Tantalid soyunun lanetini ve nedenini, ailesini, Truva'ya yapılmak istenen seferi anlatır.

Iphigenie olanları anlattıktan sonra, vatanını, ailesini çok özlediğini, ülkesini tekrar görmek, geri dönmek arzusunda olduğunu ve aynı zamanda Diana tapınağının kutsal bir rahibesi olduğunu söyleyerek kralın teklifini kabul etmez. Böylece eserde gerilim ortaya çıkmaya başlar. Kral aldığı olumsuz cevap karşısında, onun için yaptığı iyilik ve fedakârlıkları yani, şehrine ayak bastığı andan itibaren dostluğu ve sevgisiyle Diana'ya olan asıl görevinden yani insan kurban ediminden vazgeçirdiğini söyler. Kral, *“unuttum görevimi, uyuttum duygularımı, duymaz oldum ulusun yakınma seslerini”*(s. 38) diyerek onu suçlar. Iphigenie ise, insanların kendi güçlerini sağlamlaştırmak ve göstermek için vahşi eylemlerini devreye soktuğunu ve bunu tanrıların arzusu gibi yansıttığını söyleyerek, gücü elinde bulunduran insanların nasıl acımasız olduğuna vurgu yapar:

“Yanılır tanrıları kana aç sanan kimse,

Kendi öz hırslarını, kanlı dileklerini

Tanrıların üstüne atarlar böyleleri.

Beni alıp kurtaran tanrıça değil miydi?

Ölüme üstün tuttu buradaki hizmetimi.” (Çev. Bilgiç, 2019: 38)

Iphigenie'nin özellikle kralla diyaloglarında söz konusu ettiği kurban edimi ile ilgili düşüncesi de bu bağlamda önemlidir. Kral'ın tanrıların arzusu ve isteği olarak gösterdiği kurban edimini Iphigenie insanların kendi gücünü, iktidarı ve arzusunu kullanmak için böyle bir eylemi yaptıklarını söyler. Çünkü insancıl ya da insanı merkez alan mantıklı, ideal insan görüşünde mantıkla örtüşmeyen hiçbir düşünce kabul edilemez. İnsan ve insan sevgisini her şeyin üstünde gören Iphigenie sözde tanrıların hoşnutluğundan çok, insani olanın insanın hoşnutluğuna önem veren biri olarak eserde yansıtılır. Aslında Klasik dönem akıl ve duygu dengesini harmonize etmiş ölçülü, dengeli insan idealini yaratmıştır.(Sarı,2006:262) Iphigenie'de Goethe'nin eserinde bu ideal insan modelini kişiliğinde barındıran, toplumsal misyonu olan güçlü bir kadın olarak ele alınır. Goethe hümanist, ideal, erdemli ve bütün zorluklara karşın kendisinden taviz vermeyen ahlaklı insan modelini Iphigenie'nin kimliğinde buluşturur.

Tanrıların insanlardan beklediği otorite, zorbalık ve vahşetin kral tarafından dile getirilme şekli sözde onların istediği bir özellikmiş gibi yansıtılırken Iphigenie, ise iyi ve kötünün insan iradesinde ve özgürlüğünde olduğunu vurgular. Aslında değerleri ve arzuları kendisine göre şekillendirerek bir nevi kralın kendisini doğrudan tanrı ilan ettiğini dillendirebiliriz. Iphigenie, insanın aklını kullanarak doğruyu bulabileceğine inanmış Aydınlanma çağının aklını kullanma yetisine sahip aynı zamanda Coşku ve Fırtına çağının hem akıl hem de kalbini kullanabilen ideal insanını sembolize eder.

Konuşulanlardan ve aldığı olumsuz cevap ile birlikte Iphigenie'yi cezalandırmak isteyen onun en çok karşı olduğu insan kurban etme eylemini şehrine ilk ayak basan yabancıları tanrıçaya kurban edeceğini söyleyerek uzaklaştır. Aslında Iphigenie'yi üzme

ve cezalandırmak amacı ile böyle bir eyleme girer. Kral güç erki olarak barbarca talepleri sanki tanrıların insanlardan beklediği bir istençmiş gibi sunarken aslında tanrıların isteğini kendi arzu ve isteğine göre değiştirebildiğini de kurban edimi ile tanıklık etmiş oluruz.

İkinci perdenin birinci sahnesi Tauris kıyılarına tanrı Apollon'un kendilerine verdiği görevi tamamlamak için gizlice ayak basan Orestes ve Pylades'in yakalanmaları ve kralın adamları tarafından kurban edilmek üzere tapınağa Iphigenie'ye getirilmesiyle başlar. İkinci perdenin birinci sahnesinde Orestes'in ve Pylades'in arasında geçen diyaloglardan, Erinyler'in takibini, Apollon'un Orestes'e vermiş olduğu görevi ve onun nasıl bir ruh dünyası içinde olduğunu öğreniriz. Orestes annesini öldürmek için kendisinin cellat olarak seçildiğini dile getirirken bütün yaşamının aslında elinden alındığını vurgular. Anne katili olmak kendi tercihi değildir, ona küçüklüğünden itibaren ablası Elektra tarafından dayatılmış olan psikolojik bir baskıdır. Geçmiş ile hesaplaşan Orestes artık yabancı topraklarda ölümü kucaklamaya hazır olduğunu, sürekli takip ve lanet içinde geçen bir yaşamı arzulamadığını dile getirir. Pylades can dostunu teselli etmek için kendilerini tapınağa getiren nöbetçileri tatlı dili ile kandırarak burada tanrılarla eşdeğerde tutulan bir kadınla ilgili bilgi edindiğini söyler. Kadın olduğu için onun erkeklere göre daha merhametli olduğunu söyler ve erkek ile kadın arasındaki farklılığı Pylades şu şekilde dile getirir:

"Ne mutlu bize ki o bir kadın! Çünkü erkek

Alıştırır kafasını, en iyisi de olsa,

Zorbalığa, sonunda tiksindiği şeylerden

Bir yasa kor ortaya, alışır gider ona,

Katlaşır yüreği, tanınmaz olur artık,

Düşüncesi değişmeyen yalnızca kadındır.

İyide ve kötüde daha çok güven ona." (Çev. Bilgiç, 2019: 52)

Kadın ile erkek arasındaki farklılığa değinen Goethe, özellikle kadınların düşüncelerinden ve doğrularından sapmayan adil ve cesur kararlarına göndermede bulunur. Goethe'nin Iphigenie'si Euripides'in Iphigenie'sinden oldukça olumlu, adil, hümanist ve doğrularından vazgeçmeyen bir kadındır. Bu doğruluk körü körüne saplantılı bir doğruluk değil aksine mantığı ve duyguları bir arada harmanlayan ideal insanın gösterdiği doğruluk ve dürüstlüktür.

Tapınağa getirilen yabancıların kendi ülkesinden geldiğini öğrenince onların isimlerini ve kimlerden olduklarını, hangi kötü yazgının onları buraya sürüklediğini öğrenmek ister. İkinci perdenin birinci sahnesinde ilk önce Pylades ile konuşur. Pylades gerçek kimliklerini gizleyerek ona diğer yabancıların abisi olduğunu aslında kendisinin üç kardeşin en küçüğü ve ortanca abisinin büyük abisi tarafından öldürüldüğünü söyler. Büyük abisinin kardeş katili olduğu için intikam perileri tarafından sürekli takip edildiğini ve Apollon tarafından burada bulunan Diana'nın tapınağına özgürlüklerine

kavuşabilmeleri için yollanıldıklarını dile getirir. Sonrasında ise Pylades, Iphigénie'nin Truva savaşı ve Agamemnon ile ilgili merak ettiği bütün sorulara cevap verir.

Üçüncü perdenin birinci sahnesinde Orestes ve Iphigénie ilk defa karşılaşır. Orestes, Erinyeler tarafından sürekli takip edilen, deliliğe varan sanrılar yaşayan, Tantalidlerin evlat, kardeş ve anne- baba katili lanetini anne katili olarak devam ettirendir. Anne katili olmasından dolayı suçluluk duyan Orestes umutsuz, çaresiz ve karamsardır. Çocukluğundan itibaren yanında olan tek dostu Pylades'e ve tanrılara bağlıdır. Pylades ise insanları kendi isteği doğrultusunda yönlendirebilen, işini bilen, birazda cin fikirli ve Orestes'i kardeş gibi koruyan ve kollayan birisidir. Zaten Iphigénie ile ilk karşılaştıklarında Pylades ona kendi yazgıları ve kim oldukları ile ilgili farklı bir hikâye anlatmıştır.

Bu sahnede Iphigénie karşısındaki adamın kardeşi olduğunu bilmeden ülkesinde olan biten olayları daha ayrıntılı sorar ve kız kardeşi Elektra'nın sağ olduğunu öğrenir. Orestes ise bu kadar ayrıntılı bilgi soran ve kendisine çok iyi davranan bu kadını merak ederek kim olduğunu sorar. Iphigénie ise kendisiyle ilgili herhangi bir bilgi vermez ve ondan yaşanan olayların devamını dinlerken Orestes'in ağzından birdenbire şu sözler dökülür: "*Ve Klytemnestra ölür oğul eliyle.*" (Çev. Bilgiç, 2019: 63)

Orestes'in sanrılı ve ruhundaki acı kıvranımlarla anlatışı Iphigénie'yi çok etkiler ve bu kadar yoğun acı çekmesinin nedenini kardeş katili olmasına bağlar ve onu teselli etmeye çalışır. Karşısındaki yabancıya kardeşi Orestes ile aynı yazgıyı paylaştığını bildiğini söyleyen Iphigénie, onun da Orestes'den farklı olmadığını biri kardeş katili olarak, diğeri ise anne katili olarak Erinyeler'in lanetine ve gazabına uğradığı için üzülür. Sevgi dolu, insancıl, iyi niyetli ve merhametli tanımadığı bu kadına daha fazla yalan söylemek istemez ve "*dayanamam buna ben, büyük ruh,*" diyerek "*Ben Orestes'im!*" (Çev. Bilgiç, 2019: 65) der ve kimliğini ifşa eder. Artık "*yazgım senin yazgına kopmaz bağlarla bağlı*" (Çev. Bilgiç, 2019: 66) diyerek Iphigénie kardeşi Orestes ile bir bütün olduklarını hissettirir. Orestes ise o anda Erinyeler'in laneti olan sanrılarla birlikte delilik nöbetine tutulur ve içinde yanan ateşi -Yunan mitolojisinde büyücü Medea'nın kocası İason'un kendisini terk edip evlenmek istediği Kreusa'ya hazırladığı zehirli gelinliği giydiğinde- alev alarak yanan gelinliğin içindeki Kreusa'ya ve bir delilik anında çocuklarını, eşini öldüren Herkül'e benzetir:

"Yanıyor Kreusas'ın gelin giysisi gibi

Söndürülmez bir ateş bende, taşıyor benden.

Bırak beni alçağı! Öleyim Herkül gibi

Utandıran ölümle, sinip kendi içime." (Çev. Bilgiç, 2019: 69)

Iphigénie sanrılar içinde kıvranan kardeşine güzel sözler söyleyerek onu teselli etmeye çalışır, ama Orestes lanetli soylarından kurtulmanın tek çözümünün ölüm olduğunu dile getirir. Hatta hem kendisini hem de Elektra'yı öldürmesini Iphigénie'den isteyerek, "*Kardeş öldürme dededen kalma*" (s.71) sözleri ile Tantalid soyuna göndermede bulunur. Bu soyun lanetinin yok olması için hep birlikte ölmeleri

gerektiğine inanır ve hemen akabinde sanrılardan dolayı yorgun düşen ruhu ve bedeni yere yığılır. Çaresiz kalan Iphigenie Pylades'i yardıma çağırmaya gider ve üçüncü perdenin ikinci sahnesi başlar.

Bu sahnede Orestes, sanrılarının etkisiyle ölümler yani Hades'in diyarında dolaşırken bütün akrabalarının, kin, intikam ve lanetten uzak muhabbet içinde yaşadıklarını görür ve onlarla konuşur. Bu acı ve sürgünle yaşadığı, yaptığı her şeyi unutup yeraltında bulunan Lethe (unutkanlık) ırmağından bir kadeh içmek arzusuyla Orestes yavaş yavaş kendine gelir. Üçüncü sahnede Iphigenie, Pylades'i bularak Orestes'in yanına gelirler.

Ölümler diyarında bütün akrabalarını mutlu ve muhabbet içinde gördükten sonra Orestes huzur ve o zamana kadar hiç olmadığı kadar mutluluk içinde, artık lanetin yavaş yavaş çözülmeye ve "öç alma perilerinin Tartarus'a göç" (Çev. Bilgiç, 2019: 76) etmeye başladığını söyler. Tauris'e gelmelerine neden olan görevi hatırlatan Pylades bir an önce buradan gitmeleri gerektiğini söyler. Üçüncü perdenin ikinci ve üçüncü sahnesi gerçek kimliklerini sonunda birbirine söyleyen kardeşlerin mutluluğu ile biter.

Dördüncü perdenin birinci sahnesi Iphigenie'nin sessiz çığlıklarını ve dualarını kabul eden tanrılara teşekkür etmesiyle ve aynı zamanda Pylades'in kendisinden buradan kaçabilmeleri için söylemesini istediği yalanı nasıl söyleyeceğini düşünerek başlar. "Hile ne, pusu nedir bilmedim, bir kimseyi arkadan vurmaya öğrenmedim" (Çev. Bilgiç, 2019: 80) diyerek mantıklı ve erdemli bir insanın içinde bulunduğu çıkmazı yaşar. Bu ikileme birlikte bir an önce kurban edimini gerçekleştirmesini isteyen kralın yardımcısı olan Arkas'a yine de yalan söyler. Iphigenie, yabancıların lanetli olduğunu, deniz kenarında yıkanıp arınmaları gerektiğini ve aynı zamanda Diana'nın tapınakta bulunan heykeline de dokundukları için onun da kirlendiğini ve arınması gerektiğini söyler.

Beşinci perdede Iphigenie'nin söylemlerinden şüphelenen Arkas, krala onun gelen yabancılar ile birlikte bir şeyler planladığını düşündüğünü söyler ve kral bu duruma çok sinirlenir. Hatta kral Iphigenie'ye iyi davrandığı ve onu özgür bıraktığı için kendisine kızarak, pişmanlığını dile getirir:

"Bir hain yaptım onu yumuşaklığım ve iyiliğimle.

Çabuk alıştır insan tutsaklığa, elinden

Özgürlüğü tümüyle alınırsa kolayca

Alıştır başeğmeye" (Çev. Bilgiç, 2019: 102)

Baskı altına ve özgürlükleri elinden alınan insanların itaatkâr olmalarına ve özgür bırakılan insanların kendi arzuları peşinden gitmesine vurgu yapar.

Üçüncü sahnede kral Thaos ile Iphigenie karşı karşıya gelir. Ama Tauris'e geldiği günden beri kendisine dostluk ve saygı göstermiş olan kral Thaos'a yalan söylemek zorunda kalması onun vicdanını sızlatır. Aslında söylemek zorunda kaldığı bu yalan ile hem kardeşi ve Pylades'in hayatını kurtaracak hem de yıllardır içinde özlemle yanan vatanına kavuşacaktır. Ama aynı zamanda Iphigenie için her şeyden önemli olan duruşu, dürüstlüğü ve kendisine olan saygısı söylediği yalanla birlikte yok olacak ve

kirlenecektir. Başına gelebilecek olan sıkıntıları, felaketleri bilmesine karşın vicdanının sesini dinleyerek, kendisine yapılan bu kadar iyiliğe sırtını dönmeyeceğini ve en önemlisi ne olursa olsun kendi kişiliğinden taviz veremeyeceğine karar verir ve krala bütün cesaretini toplayarak tüm gerçekleri anlatır.

Duydukları karşısında kral ilk başta onu suçlamaya başlar ve Iphigenie'nin söylediklerine her seferinde mantıklı gerekçelerle açıklamalar yapması kralı etkiler ve onun insancıl yönünü ortaya çıkarır. Gelen yabancılardan birisinin erkek kardeşi olduğunu ve Apollon tarafından görevlendirildiğini söyler. Orestes ve kral karşı karşıya gelerek kılıçlarını çekerler ve kral kendilerinden çalmak istedikleri, tanrıça heykeline değinerek, Elenler'in barbar olarak nitelendirdikleri doğuda yaşayan insanların hazinelerine göz dikmelerine göndermede bulunur. Burada Tauris kralı asıl barbarların kendini medeni olarak gören Elenler'in yani batılıların olduğunu dile getirir. Hatta kral Thaos bunu Altın Postu çalmak için Argo gemisiyle yola çıkıp, barbarların ülkesine Kolchis'e (Gürcistan) yapılan yolculuğu anlatan Argonatlar efsanesine göndermede bulunarak yapar. Tıpkı Altın Postu çalan Argonatlar gibi Orestes'in de Diana heykelini çalmak için gelmesini vurgular. Orestes o anda asıl görevinin Apollon'un kardeşi olan Diana'nın heykelini tapınaktan almak olmadığını, aksine bu tapındaki kendi kız kardeşi Iphigenie'yi kurtarması gerektiğini fark eder:

“Beni kurtarsın diye Furilerin elinden

Dedi bana: “Tauris’te, istemeyerek, zorla

Kıyıda tapınakta oturan kız kardeşi

Alır gelirsen eğer Elenler ülkesine

Çözülür boynundaki ilenç.” Biz de sandık ki

Kendi kız kardeşiydi söylemek istediği

Meğer seni söylemiş! Şimdi seni bağlayan

Bağlar koptu, kavuştun, kutsal kız yine bize,

Bağışladılar seni. Ve iyileştim hemen

Elin bana değince. Açılan kollarında” (Çev. Bilgiç, 2019: 116)

Asıl görevinin Iphigenie'yi uzak diyarlardan alıp, sürekli özlemine çektiği vatanına ve ailesine kavuşturması olduğunu anlamıştır Orestes. Apollon'un isteğini kardeşi Diana'nın heykeli gibi algılayan Orestes'in eserin sonunda aslında kendi kardeşi Iphigenie olduğu netleşir. İyiliğin, ahlakın ve en önemlisi konuşmanın yani sözün gücü ile bütün olaylar açıklığa kavuşur. Iphigenie de kralın onayını ve desteğini alarak Tauris'ten sevdikleri ile ayrılır. Böylece Goethe, eserini amacına ulaştırarak dürüst, hümanist ve ideal bir insanın nasıl olması gerektiğini Iphigenie kimliğinde buluşturur. Erdemli ve sevgi dolu yaklaşımı ile Iphigenie acı çeken kardeşi Orestes'in ruhuna şifa olmuş böylece kardeşine olumlu dönüt sağlamıştır. Umutsuzluk, özlemle, çatışma ve gerilimle başlayan olay örgüsü eserin sonunda yerini kavuşmaya, şifa bulmaya, lanetten

kurtulmaya ve mutluluğa bırakmıştır. En önemlisi doğru ve erdemli davranan Iphigenie'nin karşısında olan kral olumlu anlamda değişmeye başlamış ve böylece her zaman için doğruluğun ve iyiliğin kazandığını bir kez daha göstermiş olur yazar.

IV.Sonuç

Goethe eserinde Iphigenie'yi güçlü, akıllı, mantığı ile hareket eden kendi ayakları üzerinde durabilen, evrensel ve hümanist bir insan olarak karşımıza çıkarır. Yaşadığı bütün trajik olayların üstesinden gelmeyi başarmış mitolojik saygın bir karakterdir. Iphigenie, kaderini insanın kendisinin şekillendirebileceğine inanan, tanrılara ve insanlara körü körüne bağlılığın anlamsız olduğunu düşünen adalet, doğruluk ve ideal insan karakteri ile donatılmıştır. Iphigenie bütün yaşadıklarına karşın ruhunu irade gücüyle aydınlatabilen ve bir şekilde yaşamında olanları kabullenen erdemli biri olarak ele alınır ve aynı zaman da yaşamını ve kendisine verilen görevleri faydalı amaçlara yönlendirir. Tıpkı ayak bastığı ilk günden itibaren barbar Tauris halkına güzel, insancıl olanı aşılarken onları barbarca insan kurban etme ediminden vazgeçirmesi gibi.

İlk başlarda "ben" ve "öteki" olarak birbiriyle uzlaşmaz iki karşıt ulustan kişilere yer verilir ve eserin son perdesinde ise bütün karşıtlıklara karşın ortak insani değerlerin ortaya çıktığına tanık oluruz. Iphigenie olayları ve kendisini krala anlatırken aslında aynı zamanda kralı anlama amacını da güder böylece ortak insani değerler kendine yer edinir.

Mitolojik bir kahraman olan Iphigenie, Goethe tarafından dengeli kişiliği ile insani yönü açığa çıkarılmış erdemli, sevgili, ölçülü, mantıklı ve kalbi sevgiyle dolu bir karakter olarak yansıtılmıştır. Hem aklın hem de kalbin egemen olduğu ideal insan olarak ele alınan Iphigenie Goethe'nin insanlık idealini de gösterir. Bu eser ideal insan, ortak insan düşüncesini ele alması bağlamında önemlidir.

Kaynaklar

- Aytaç, G. (2001). Yeni Alman Edebiyatı Tarihi. Multilingual. İstanbul.
- Eckermann, J. P. (2018). Goethe ile Konuşmalar. Çev: Mahmure Kahraman. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Erhat, A. (1989). Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Euripides. (2016) İphigenia Tauris'te. Çev: Ari Çokona. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Fink, G. (1997). Antik Mitolojide Kim Kimdir. Çev: Ümit Öztürk. Kabalcı Yayınevi. İstanbul.
- Gezgin, İ.-Gezgin, İ.-Çokişler, N. (2004). Mitoloji: Mitos ve Logos. Güncel Yayıncılık. İstanbul.
- Goethe, J.W. (2019). İphigenie Tauris'te. Çev: Mehmet Bilgiç. Dorlion Yayınları. Ankara.

- Grant, M.- Hazel, J. (2008). Lexikon der antiken Mythen und Gestalten. Deutscher Taschenbuch Verlag. München.
- Graves, R. (2010). Yunan Mitleri. Çev: Uğur Akpur, Say Yayınları. İstanbul.
- Köhlmeier, M. (2004). Tanrıların Masalları. Çev: Atilla Dirim. Yurt Kitap Yayın. Ankara.
- Sarı, A. (2006). Türk ve Alman Poetikasının Kitabı, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum
- Sayın, Ş. (1999). Metinlerle Söyleşi. Multilingual. İstanbul.
- Schwab, G. (2009). Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Efsaneleri II. Cilt. Çev: Devrim Doğan Yüzer. İlya Yayınları. İzmir.
- Seehafer, K. (2000). Johann Wolfgang von Goethe Mein Leben ein einziger Abenteuer. Aufbau Taschenbuch Verlag. Berlin